

Gotlands
Ornitologiska Förening

YTTRANDE

Datum
2015.01.25

Länsstyrelsen i Skåne län
Miljöavdelningen
205 15 Malmö

Måns Brunn
mans.bruun@lansstyrelsen.se

Yttrande över förslag till Åtgärdsprogram för bevarande av hotade vadare på strandängar 2014 – 2018 (Dnr 511-29178-2014)

Gotlands Ornitologiska Förening (GOF) har tagit del av *Förslag till Åtgärdsprogram för hotade vadare på strandängar 2014 – 2018* och lämnar här föreningens synpunkter på innehållet, som i huvudsak gäller för Gotland och som exkluderar svartbent strandpipare.

Inledande kommentarer

Vi är positiva till initiativet att försöka förbättra förutsättningarna för långsiktigt bevarande av de ingående arterna. Vi ställer oss dock tveksamma eller kritiska till delar av de föreslagna åtgärderna samt delar av beskrivningarna. Vi menar vidare att det finns en stor brist i programmets uppbyggnad då arterna kopplas till enbart ett habitat. Samtidigt inser vi svårigheterna i att ta fram ett åtgärdsprogram enligt uppdraget, med konkreta mål och förslag, då det är komplext och till delar oklara faktorer till minskade bestånd.

Förutsättningar för förekomst

Inledningsvis vill vi lyfta fram svårigheterna med att bedöma historiska uppgifter om förekomst samt vikten av att inventeringsresultat bedöms utifrån metodik och omfattning. Det är t.ex. känt att brushanar från nordliga bestånd har spelplatser under sträck på Gotland, men huruvida sådana spel kan ha tolkats som lokala häckare är okänt. Ett annat exempel är att populationsuppskattningar kräver att samma metodik används vid de olika uppföljningstillfällena samt att det sker tillräckligt regelbundet för att utesluta mellanårsvariationer. Det krävs också att tillräckliga arealer kontrolleras så att eventuella förflyttningar mellan områden inte missas. Det fanns t.ex. fler spel och häckningar vid Faludden än vad som framkom vid senaste strandängsinventeringen. Att beskriva beståndsnedgång baserat på denna inventering i jämförelse med de siffror ett forskningsprojekt kom fram till vid dagliga fältstudier kan ge en missvisande bild. Vi delar dock uppfattningen att det skett en nedgång i modern tid.

På Gotland har det historiskt varit inlandslokaler som brushane och till viss del rödspov haft som häckningsplatser. Efter omfattande dikningsinsatser under 1800-talet och mitten av 1900-talet har landskapet förändrats avsevärt och miljöer som tidigare fungerat som häckningsplats för nämnda arter samt en rad andra arter har försvunnit. Den idag kanske mest omtalade utdikningen, som även berörde den sista stora myren, var då Lina myr dikades ut i mitten av 1900-talet. Naturvårdare vid den tidpunkten försökte förhindra denna åtgärd och beskrivningarna från dåtiden var att detta ”var slutet” för den typen av naturliv. Det är därmed en förväntad utveckling att bestånden succesivt minskat därefter.

Brushane har sin kärnförekomst i nordligare delar och den population som finns på Gotland är en randpopulation. Det är välkänt inom vetenskapen att populationer kan öka eller minska i större omfattning i utkanterna jämfört med kärnan av sitt utbredningsområde samt att orsakerna till förändringar i större utsträckning kan ske där genom slumpartade faktorer. Det är därför mycket svårt och möjligen lönlöst att försöka med drastiska åtgärder inom sådana områden. Med begränsade resurser kanske det finns skäl att därför använda dessa på andra sätt.

Rödspovsbeståndet här utgör utkanten av artens (*limosa*) utbredningsområde och det råder alltså liknande förhållanden och förutsättningar som för brushanen. Arten har aldrig varit talrik på Gotland och har saknats som häckfågel under perioder även tidigare, då varken biotopförändringar eller förändrad predation kan användas som förklaring. Det är inte uteslutet att förändringar i beståndet på Gotland härrör från slumpartade faktorer och saknar lokala orsaker och istället speglar förändringar i kärnområden vilket påverkar hur många individer som kan finnas här.

Den rest av brushanebeståndet som finns kvar på Gotland har under en relativt lång period varit föremål för intensiv forskning. GOF har tidigare kritiserat delar av denna forskning och andra parallella projekt, eftersom de inneburit omfattande störningar på brushane och andra strandängsarter. I analyser av det slag som görs, med rekommendationer till åtgärder, menar vi att det är en uppenbar brist att detta inte beaktats i åtgärdsprogrammet. Naturligt vore att omnämna problematiken och att programmet innehåller förslag på begränsningar av störningar vid häckningsplatserna. En del av den predation som observerats i forskningsprojekt och som ligger till grund för åtgärdsförslag om predator kontroll, är en direkt följd av forskningens störningar.

Vid en häckningsplats för brushane på Näsudden försvann arten i samband med utbyggnad av vindkraftpark i området. Oavsett om det var en slump att dessa händelser skedde i samtid så visar utvecklingen att andra strandängshäckande arter har minskat i antal i området efter att vindkraften etablerades och flertalet studier visar på negativa effekter på fågel av vindkraftutbyggnad. Vindkraft liksom annan typ av exploatering borde lyftas upp som problem i åtgärdsprogrammet och det borde föreslås åtgärder för att förhindra negativa effekter av exploateringar i häckningsmiljöer men även i viktiga sträckleder liksom vid rast- och övervintringsplatser.

I åtgärdsprogrammet beskrivs landskapsförändringar, både vid häckplatserna och rast- och övervintringsplatser, som trolig eller sannolik orsak till tillbakagång hos brushane och rödspov. Som en konsekvens av att detta och att lejonparten av strandängsmiljöerna är kulturpåverkade bör huvudspåret i åtgärdsprogrammet handla om huruvida det är möjligt att återskapa och fortsatt sköta dessa livsmiljöer men även vad som är mest intressant utifrån naturvårdsperspektiv.

Det kan t.ex. vara mer gynnsamt att öka arealerna öppen mark vid kusterna än att i för stor utsträckning styra den exakta skötseln. Hur en optimal strandäng ska hävdas utifrån de olika arternas behov är inte helt känt. Utseendet på en strandäng varierar naturligt mellan år även med en exakt upprepning av skötsel då t.ex. vädersituationen inte är konstant. Det har med största sannolikhet även skett sådana mellanårsvariationer tidigare i historien liksom skillnader mellan

litet längre perioder. Vid många platser är de öppna ytorna idag smalare än tidigare under 1900-talet, d.v.s. de utgör enbart en smal remsa mellan vattenlinjen och busk- eller skogsmark – vilket medför att även om vi skulle lyckas hävda den marken optimalt utifrån arternas behov (vilket det än är!) så kommer det ändå vara resultatlöst. Ett annat exempel är att öppna kustnära marker i många fall övergått till åkermark som dessutom numera skördas annorlunda än tidigare (tidigt slagna skördar). Om sådana åkermarker återgår till att vara betesmarker eller slätter enligt tidigare modell skulle miljön mer likna forna tider och i förlängningen sannolikt förbättra förutsättningarna för de omnämnda arterna att häcka.

Vad beträffar resonemang kring eventuella effekter på vadare genom gåsbete på strandängar finns flera aspekter att ta hänsyn till. En dynamik i naturen är naturlig och det är viktigt att naturvårdsansvariga myndigheter inte förmedlar förändringar som något onaturligt. Politiska avvägningar kommer att göras, där andra intressen vägs in. Åtgärdsprogrammet borde beskriva situationen och ha biologisk utgångspunkt. Är det säkerställt att det finns en koppling mellan ökat gåsbete och försämringar hos vadarna? Kan det vara förhållandet på vissa lokaler men inte förklara den generella försämringen för vadarna och i förlängningen kommer då en åtgärd lokalt att leda till långsiktiga förbättringar? Kan det omvänt motiveras att det görs åtgärder framöver för att förbättra situationen för gäss om utvecklingen (kanske t.o.m. delvis orsakad av åtgärder för vadarna) resulterar i försämringar för gäss? Vi vill med detta lyfta fram att det är viktigt att orsakssamband och åtgärder, för att vara långsiktiga och ha naturvårdsnytta, behöver vara genomtänkta, vila på vetenskapliga grunder och utgå från modern naturvårdssyn.

Som exempel på ”skrivbordsbeslut” kan nämnas att på Gotland har strandängsforskningen resulterat i förbud att släppa betesdjur för tidigt på markerna med motiveringen att djuren inte ska orsaka trampsador på vadare. Vi ifrågasätter starkt att det motivet är korrekt och beslutet befogat. En effekt av detta som knappast är önskvärd, är att flera av markerna får mycket hög vegetation. Många betesmarker behöver bete tidigt under växtsäsongen för att inte långsamt växa igen. Förbudet påverkar också djurägarna genom att det försvårar djurhållningen då produktiv betesmark tas bort under den period den ger mest energi. En annan effekt är att verksamheten tvingas anpassas efter att endast ha sommarbete vilket leder till större behov av fodermarker och/eller lägre antal djurenheter för betesmarker, vilket i förlängningen även riskerar att påverka andra naturbetesmarker. Eftersom Åtgärdsprogrammet behandlar kulturmiljöer och föreslår skötselåtgärder är det väsentligt att konsekvenser av programmet utreds ordentligt och åtgärderna är genomtänkta.

Det finns även ett annat pedagogiskt problem att beakta. Markerna som berörs ägs och sköts i huvudsak av djurägande lantbrukare. Att klåfingrigt detaljstyra skötseln genom regelverk samt att dessa regler ständigt ändras ökar riskerna för misstro till naturvårdsinsatser och myndigheter. På samma sätt riskerar naturvårdsinitierade predatorkontroller på naturliga arter, vilket behandlas i avsnittet nedan, att försvåra naturvårdsarbete överlag och istället förstärka det förlegade synsättet om ”skadedjur” och vår roll att reglera bestånd.

Predatorkontroller

Vi delar inte alls bedömningen att det är nödvändigt med predatorkontroller. Vi ställer oss ytterst tveksamma till uppgifterna om att strandängarterna skulle vara hotade av predation. Vi menar dessutom att sådana åtgärder riskerar leda till ökade risker för skada på strandängshäckande arter inklusive brushane och rödspov.

Effekterna av predation på bytesdjurs populationer har diskuterats under lång tid. Traditionellt har det främst varit jägarintressen som framhållit önskemål om predatorjakt, i första hand som följd av upplevd konkurrens om viltet. Dagens naturvårdsmyndigheter har tillkommit efter att naturvårdsorganisationer bildades i slutet av 1800-talet i syfte att motverka den omfattande

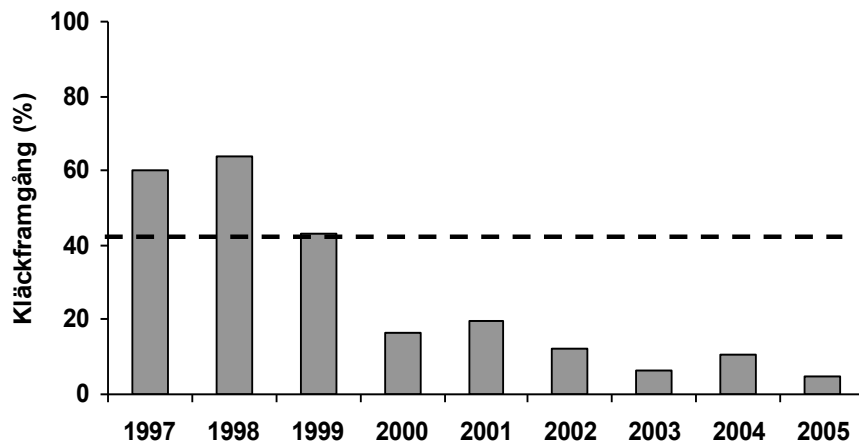
predatorkontrollen i Sverige. Det finns intressen i att sådana viltvårdsinsatser kan få status som naturvårdsinsatser, vilket kan öka acceptensen och möjligheterna att bedriva sådan verksamhet. Hur predation påverkar bestånd och populationer kan skrivas mycket om, men vi väljer här att nämna bara något.

Enligt en nyligen publicerad artikel (Madden. m.fl. 2014) har forskarna visat att predation från kråkfåglar inte har betydelse för de arter som prederas eller endast liten påverkan i specifika fall. Det är den mest omfattande studien av kråkpredation och predatorkontroll som hittills publicerats. Madden m.fl. (2014) sammanfattade resultaten från 42 olika studier för att se om det fanns generella mönster. De fann att i en övervägande majoritet av studierna (81%) så fanns ingen påverkan på varken antal eller häckningsframgång hos bytesfågeln. I resterande fall var det främst reproduktionsparametrar som påverkades utan att för den delen ha någon effekt på populationsstorlekarna. Artikelförfattarna sammanfattar resultaten med att säga att i majoriteten av fallen finns ingen påverkan från kråkfågel på andra fågelpopulationer och att andra begränsande faktorer för populationsutvecklingen därför bör prioriteras när man arbetar fram naturvårdsåtgärder (*"Given these results, conservation management may not necessarily be well served by the removal of corvids, and resources may better targeted at other limiting factor"*). I studien lyfter forskarna fram ett exempel från Majaviöknen, där kråkfågelpopulationen ökat genom ökad födotillgång orsakad av människor (t.ex. soptippar) vilket har lett till ökad predation på en art sköldpadda, vilket man tror kan ha möjlig negativ påverkan på populationen. Det är viktigt att kunna leda i bevis att predation från t.ex. kråka faktiskt har den påverkan som antas innan drastiska åtgärder som predatorkontroll genomförs. Detta har inte gjorts i Sverige och studiens resultat står i skarp kontrast till hur predatorkontroll redovisas i Åtgärdsprogrammet.

Den predation som beskrivits från Gotland är enligt vår uppfattning missvisande eftersom den högst troligen orsakats av störningar kopplade till studierna. Ett flertal studier av predation på strandängshäckande arter visar på ökad predation när studierna inleds och fortgår. För att exemplifiera problematiken kan hänvisas till den forskning som bedrivits på rödbena på Gotland. Efter inledande fältförsök från 1997 inleddes omfattande fältstudier 1999 (Ottvall m.fl. 2005). Häckningsframgången minskade kraftigt då studierna intensifierades och minskade med studietiden (Figur 1). Forskarna avfärdar det orsakssambandet utan vetenskaplig grund och resonerar istället kring att den troligaste orsaken skulle vara mildare vinterklimat som påverkat att antalet predatorer ökat, utan data på t.ex. predatorpopulationernas storlek i områdena. Även om något samband mellan forskningen och försämringen för rödbena inte är säkerställt så styrks det orsakssambandet av åtskilliga studier som visar på att störning under häckningstid leder till ökad predation och till att fler bon överges. Ett sådant orsakssamband överensstämmer också med beprövad erfarenhet, t.ex. positiva effekterna av införande av beträdnadsförbud under häckningstid (fågelskyddsområden) liksom med de observationer som gjordes av ornitologer och lantbrukare (GOF 2005). Vi menar att ett samband mellan störningar på häckningsplatserna och ökad predationstryck är högst troligt och predationsstudier måste alltid ta hänsyn till dessa faktorer, vilket tyvärr inte alltid är fallet.

Åtgärdsprogramförfattaren bör inte vara ovetandes om störningar och följd effekter från forskningsprojekt. I Sveriges Natur 2002 publicerades ett reportage från ett fältbesök med åtgärdsprogramförfattaren och en journalist vid en gotländsk strandäng: *"Här finns också nervösa rödbenor. Runt omkring oss lyfter och landar de i en oupphörlig dans, flaxar oroligt med vingarna och varnar med gälla visslingar. Bland dem finns säkert föräldrarna till det bo vi står vid..."* – *Jag känner en viss stress över att störa så mycket, säger han och lägger tillbaka ungen. Men det går inte att jobba på något annat sätt, man måste titta i bona, fånga och märka fåglarna. Jag kan ju inte vara så försiktig att jag inte får de data jag behöver, då har man ju också gjort fel!"* (Naturskyddsföreningens hemsida).

Figur 1. Diagram från *Rödbenan – ett nervöst inslag på gotländska strandängar, men för hur länge till?* Bläcku nr 3-4 2005. Diagrammet visar uppskattad kläckningsframgång hos rödbena på södra Gotland 1997 – 2005 med undantag år 2004 där överlevnadsuppgiften är från Öland. Den streckade linjen visar den nivå som bedöms vara nödvändig för att kompensera de vuxna individernas mortalitet.

I Åtgärdsprogrammet framställs felaktigt att kritiken mot predator kontroll framför allt handlar om etiska aspekter med avlivning samt om att jaktinsatserna blir kostsamma och fleråriga. Huvudkritiken mot predator kontroller handlar istället om att insatsen är ovetenskapligt motiverad, men självklart skall även etiska aspekter vägas in liksom att ekonomiska avvägningar behövs då naturvårdens resurser är begränsade. Vi vill även peka på det orimliga i att ha åtgärder som inte vilar på vetenskaplig grund utan istället är upplagda som en försöksverksamhet eller ett experiment. Den typen av verksamhet bedrivs med fördel som forskningsprojekt vars resultat sedan kan vägas in och utgöra underlag till åtgärder i ett åtgärdsprogram. Att vända på den vetenskapliga metodiken och den vedertagna arbetsprocessen kan inte anses acceptabel.

Vi vill lyfta upp en likartad historisk händelse som jämförelse; då ökade trutbestånd beskrevs utgöra ett allvarligt hot mot andra sjöfåglar. Trutbestånden bekämpades med olika metoder (omfattande jakt, äggprickning, giftåtlar mm) och förespråkarna för insatsen menade att utan den skulle predationen orsaka sjöfåglar kraftiga beståndsminskningar och försvinnanden. Enligt vår uppfattning är det samma typ av argumentation och lika lösa grunder i dagens beskrivning av predation på strandängarna. Vi tycker att Naturvårdsverket, med ansvar för åtgärdsprogrammet, borde motverka och inte medverka i att sådant upprepas.

Det kan vara värt att i detta sammanhang ytterligare sätta predator kontroller som naturvårdsåtgärd i ett större perspektiv. Under den period när rovfågelbestånden var svaga genom mänsklig förföljelse (inklusive statliga aktioner som utdelande av skottpengar) var predationen på bytesarter lägre. Ökad kunskap och ändrat synsätt har lett till dagens förbud mot jakt på rovfågel med följderna att arter som kungs- och havsörn därför kunnat öka och närma sig naturliga opåverkade populationsstorlekar. Även korp kan nämnas i detta sammanhang. En utveckling till större predatorpopulationer innebär naturligtvis att andra arter i högre utsträckning utsätts för predation. Men är det naturvårdens roll att reglera naturliga bestånd efter en viss nivå och vilken nivå ska i så fall anses gälla och på vilka grunder och hur säkra skall de

vara? När naturvården analyserar arters beståndsutveckling är det viktigt att den utgår från naturvård och vetenskap – vilket således innebär att tillåta naturlig dynamik såväl som acceptera arters återkomst som tidigare varit decimerade eller utgångna genom t.ex. mänsklig förföljelse.

Andra intressen än naturvårdens borde inte ha plats i ett åtgärdsprogram. Politiska avvägningar mellan olika intressen görs i andra forum. Det är heller inte försvarbart att föreslå tveksamma åtgärder i en slags affekt, därför att situationen upplevs katastrofal och det råder brist på orsaksförklaringar och/eller instrument att åtgärda de verkliga problemen. Att arter som t.ex. kråka idag finns i relativt stort antal och inte betraktas som särskilt skyddsvärd är inget skäl till att bortse från den grundläggande naturvårdssynen, även om predator kontroll inte uppfattas lika kontroversiell som om det rört en ovanlig art.

I åtgärdsprogrammet förs kloka resonemang kring hävd där det antyds att naturvården haft en tendens att se ensidigt på beteshävd – igenväxning är skadligt och målet har varit hård hävd – och att numera istället finns en insikt i att marker kan skötas litet olika för att arterna ska gynnas. Vi efterfrågar en liknande, mer nyanserad, insiktsfull och inte trendpåverkad beskrivning kring predation.

Slutsats

För att skapa förutsättningar för att uppnå forna tiders populationsstorlekar på Gotland krävs enligt vår bedömning att i första hand livsmiljöerna, myrmarkerna, återskapas. Detta är enligt vår mening inte möjligt att uppnå inom närstående framtid och definitivt inte inom åtgärdsprogrammets giltighetstid. Dock skulle det kunna vara en åtgärd att bereda väg för denna typ av långsiktiga projekt. Förändringar vid övervintringsplatser och längs flyttstråk kan innebära att ett sådant mål ändå inte kan uppnås om det inte sker åtgärder även där. För arter som tillbringar stor del av livstiden i andra områden utanför Sverige är det därför värdefullt att i bevarandearbete samverka med myndigheter och organisationer i berörda nationer.

Detaljstyrda skötselåtgärder på strandängar liksom predator kontroll kommer inte att bidra till att nå målen utan istället bidra till ökade risker för strandängsarter. Vad som är optimalt för nämnda vadare är inte helt känt och samhällets uppfattning i den frågan har ändrats och kommer sannolikt att ändras. Att så långt möjligt återskapa miljöerna till hur de såg ut tidigare, genom att t.ex. öka arealerna öppna kustnära marker så att zonerna blir bredare mellan vatten och busk- och skogsmark, bör vara effektivare än att fokusera för mycket på exakta skötselinsatser på befintliga marker.

Ett utökat skydd under häckningstid, genom kompletterande fågelskyddsområden är ett enkelt och effektivt instrument som borde utredas. När tillstånd för forskningsprojekt prövas ska tillstånd inte meddelas slentrianmässigt och vid beviljanden måste besluten tydligt villkoras med olika hänsynskrav och det bör finnas en kontrollfunktion. Riktlinjer för hur sådana tillstånd ska se ut och följas upp kan behöva upprättas.

Att ha mål som föreslås i programmet, om självreproducerande populationer på strandängar, är tveksamt då det är högst osäkert huruvida det råder sådana förhållanden tidigare. Strandängspopulationer på Gotland kan vara ”överspill” och fortleva långsiktigt endast genom att nya individer från kärnområden immigrerar. För att nå uppsatta mål om populationsstorlekar borde ambitionen vara att försöka återskapa livsmiljöer så att det i möjligaste mån kan jämföras med tidigare förhållanden – vilket innebär förutom mindre detaljstyrning av skötsel av befintliga strandängar istället fokus på att utöka arealen sammanhängande strandängar och återskapa myrmarksmiljöer, alltså även andra områden än strandängar.

Vi anser att predatorkontroller inte ska genomföras. Predatorkontroll som naturvårdsåtgärd är högst tveksam, grunderna för den högst tvivelaktiga och insatsen måste betraktas som ett experiment. Det finns en värdefull aspekt i att, om åtgärden ändå kommer att genomföras, undanta Gotland eftersom möjligheten att jämföra områden framöver inte spolieras. Ett liknande undantag finns i Åtgärdsprogrammet för kärnsnäppa gällande förflyttningar av ägg mellan olika områden.

Visby 25 januari 2015

Måns Hjernquist
Ordförande
Gotlands Ornitologiska Förening

c/o Måns Hjernquist
Sproge Snoder 806
623 44 Klintehamn
Mobil: 0702-25 32 91
E-post: gof@blacku.se
Hemsida: www.blacku.se

Referenser:

Ottvall, R., Larsson, K. 2005. *Rödbenan – ett nervöst inslag på gotländska strandängar, men för hur länge till?* Bläcku 3 2005 106–110.

GOF. 2005. *Rödbenan hotad av forskare?* Bläcku 3 2005 111–114.

<http://www.naturskyddsforeningen.se/sveriges-natur/2002-5/nere-rakning>

Madden, Christine F., Arroyo, Beatriz., Amar, Arjun. *A review of the impacts of corvids on bird productivity and abundance.* IBIS Vol 157, Issue 1, jan 2015 Pages 1-16